

УДК 347.61/64

Є. Решетник, викладач
Приватний вищий навчальний заклад "Європейський університет", Київ

ПОНЯТТЯ СУБ'ЄКТИВНОГО СІМЕЙНОГО ІНТЕРЕСУ ТА ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ЙОГО СУДОВОГО ЗАХИСТУ

Стаття присвячена аналізу розвитку та становлення у сімейному законодавстві категорії "інтерес", у цьому контексті проведено аналіз сімейного законодавства в період з 1918 року – по сьогоднішній день. Запропоновано визначення інтересу в сучасному сімейному праві України. Проведено аналіз умов та загальних засад судового захисту суб'єктивного сімейного інтересу.

Ключові слова: сім'я, право, інтерес, сімейні відносини, захист суб'єктивного сімейного інтересу.

Вступ. Сукупність взаємопов'язаних і взаємообумовлених політичних, економічних і соціальних змін, що відбуваються в Україні, свідчить про необхідність перегляду існуючих поглядів на взаємодію сім'ї і держави: наскільки важливий інститут сім'ї для забезпечення державних інтересів, і якою мірою держава може впливати на сферу суто приватних сімейних відносин.

Відповідно до ч. 1 ст. 3 Сімейного кодексу України (надалі – СК України) сім'я – є первинним та основним осередком суспільства. Це своєрідний соціальний феномен, суспільство в суспільстві, де існують свої правила і обов'язки.

Сім'я є сферою формування і ареною практичного прояву політичних ідеалів, поглядів, інтересів людини. В сім'ї і через сім'ю формуються первинні ціннісні орієнтації і соціальні установки дитини, підлітка, формуються орієнтації на трудове, суспільно-політичне життя людини.

Сімейні відносини завжди були предметом правового регулювання: звичаї, традиції, закони стабілізували їх, спрямовуючи в русло, яке відповідає рівню суспільної потреби та національної свідомості. Відносини, які складаються між членами сім'ї і піддаються правовому регулюванню мають ряд особливостей. Складність їх регулювання полягає насамперед в тому, що вони виникають, складаються та розвиваються в замкнутому сімейному колі і державі втрутитись в цю суто приватну сферу часто дуже складно. Межі регулювання правом немайнових відносин визначив О. С. Іоффе, який зазначав, що об'єктивні можливості юридичного нормування стосовно сімейних відносин є істотно обмежені, оскільки ці відносини пов'язані з внутрішнім світом переживань, непіддаєтливих зовнішньому контролю [8, с. 260].

Чинне сімейне законодавство України широко застосовує поняття "інтерес", не розкриваючи при цьому його зміст (ст. 7, 19, 27, 100 СК України). Загалом у кодексі можна зустріти близько 45-ти згадувань поняття "інтерес",

Метою даної статті є висвітлення історії становлення категорії інтерес в сімейному праві, розкриття змісту суб'єктивного сімейного інтересу та визначення поняття "інтерес" в сучасному сімейному праві України, а також виявлення особливостей цієї категорії, з урахуванням яких здійснюється судовий захист суб'єктивного сімейного інтересу.

Категорія "інтерес" в науці є однією з базових, яка характеризує ставлення людини до навколишнього світу. Термін інтерес походить від латинського "interest" і означає "мати значення".

"Якщо фізичний світ підкоряється закону руху, то світ духовний не меншою мірою підкорений закону інтересу" [6, с. 260]. Ця відома формула, введена французьким філософом-матеріалістом К. Гельвецієм ще у XVIII столітті, не втрачає своєї актуальності. І справді, будь-яка діяльність людини обумовлена тими чи іншими інтересами. Саме вони є основою для формування мети, цілей та пріоритетів.

Законні та охоронювані законом, матеріальні та нематеріальні, приватні та публічні, суспільні та особисті,

економічні, культурні, політичні та інші соціальні інтереси – все це видові категорії родового поняття "інтерес", дослідженням якого займаються різні науки: філософія, юриспруденція, соціологія, психологія, економіка та інші. Ця обставина свідчить про те, що інтерес є загальнонауковою категорією [7, с. 67].

Актуальність дослідження категорії інтересу обумовлена тим, що реалізація і захист прав людини, і члена сім'ї зокрема, нерозривно пов'язані з проблемою правового забезпечення як інтересів суспільства в цілому, так і інтересів окремих соціальних груп і громадян, а з іншого боку – з проблемою правильної взаємодії і балансу індивідуальних інтересів громадян і їх об'єднань з інтересами суспільства, держави.

Визначення природи інтересу в приватному праві, зокрема, в сімейному, було предметом дослідження багатьох науковців: О. С. Іоффе, Ю. С. Червоного, З. В. Ромовської, Б. Черепакіна, Д. І. Мейера, С. Н. Братуся, О. В. Некрасової, В. П. Мироненка, О. І. Карпенка, Г. Ф. Шершеневича, Я. М. Шевченко, І. В. Спасібо-Фатєєвої, Т. О. Ариванюк, О. М. Вінник, К. О. Кочергіної, І. М. Кучеренко, І. В. Венедіктової.

Виклад основного матеріалу. Історія поняття "інтерес" у вітчизняному сімейному законодавстві бере свій початок у 1918 році, коли було започатковано традицію регулювання сімейних відносин окремими кодексами. 22 жовтня 1918 року було прийнято Кодекс законів про акти громадянського стану, шлюбне, сімейне і опікунське право РСФРР. У післявоєнний час окремі кодекси, правда з різними назвами, були прийняті у більшості держав "соціалістичного табору", де до цього часу сімейні відносини регулювались виключно цивільними кодексами. У вказаному документі поняття "інтерес" зустрічається – в ст. 153, яка встановлює, що батьківські права повинні здійснюватись виключно в інтересах дитини [10]. Зустрічається і згадування про інтереси матері та дитини, які забезпечуються організацією широкої мережі пологових будинків, дитячих садків, шкіл-інтернатів [8, с. 177].

Наступним був "Кодекс законів про сім'ю, опіку, шлюб та акти громадянського стану" 1926 року, який вміщував 5 відділів [11]. У цьому документі було проголошено пріоритет інтересів дитини: здійснення батьківських прав виключно в інтересах дитини, усиновлення неповнолітніх допускалось лише в інтересах дитини. Істотні зміни були внесені до Кодексу на підставі Постанови ЦВК і РНК СРСР від 27 червня 1936 року "Про заборону абортів, збільшення матеріальної допомоги породіллям, встановлення державної допомоги багатосімейним, розширення сітки пологових будинків, дитячих ясел і дитячих садків, посилення кримінального покарання за несплату аліментів і про деякі зміни до законодавства про розлучення", де вже із назви випливає зорієнтованість цього документу на врахування приватних інтересів – в першу чергу – дитини та матері [12, с. 26].

Проте наступний документ – Указ Президії Верховної Ради СРСР від 8 липня 1944 року "Про збільшення

державної допомоги вагітним жінкам, багатодітним та одиноким матерям, посилення охорони материнства і дитинства, про встановлення почесного звання "мати-героїня" і встановлення ордену "Материнська слава і медалі "Медаль материнства" дещо знехтував інтересами дитини, відбираючи у матері право на звернення до суду з позовом про встановлення батьківства та стягнення аліментів на дитину, від особи, з якої вона не перебувала у зареєстрованому шлюбі.

З плином часу знову виникла потреба змінити окремі норми сімейного законодавства. Це було зроблено в Основах законодавства СРСР та союзних республік про шлюб та сім'ю, які були затверджені Верховною Радою СРСР 1968 року. Прийняття основ законодавства про шлюб та сім'ю зумовило прийняття нових республіканських кодексів. Зокрема, Кодекс про шлюб та сім'ю Української РСР був прийнятий 29 червня 1969 року та набув чинності 1 січня 1970 року. Цей документ ширше ніж раніше охоплював інтереси учасників сімейних відносин, особливо дітей. Так, в розділі III вказаного акту закріплювалось право стягнення аліментів у твердій грошовій сумі, право дитини висловлювати свою думку при вирішенні ряду питань, визначено коло осіб, які не могли бути усиновлювачами. Законодавець вже оперував поняттями "інтереси дитини" та "інтереси сім'ї", проте зміст поняття "інтерес" при цьому не розкривався.

Чинне національне сімейне законодавство відкриває Конституція України. Безпосередньо сімейним відносинам у ній присвячено 3 статті: ст. 32 "Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією", ст. 51 "Шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. Кожен із подружжя має рівні права та обов'язки у шлюбі та сім'ї, батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття, повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків, сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою" та ст. 52 "Діти – рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним, будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом, утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу" [1].

Звертає на себе увагу і міжнародно-правове регулювання сімейних відносин, в контексті інтересів учасників цих відносин. Зокрема, Конвенція про права дитини, Схвалена на 44 – й сесії Генеральної Асамблеї ООН 20 листопада 1989 року, яка набула чинності для України 27 вересня 1991 року, Європейська конвенція про здійснення прав дітей, укладена 25 січня 1996 року – набула чинності для України 1 квітня 2007 року, Конвенція про стягнення аліментів за кордоном, укладена 20 червня 1956 року, набула чинності для України 19 жовтня 2006 року, Європейська конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом, Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми. Усі ці документи закріплюють правовий статус дитини, виходячи з її інтересів. У всіх документах зустрічається словосполучення "інтереси дитини", "найкращі інтереси дитини". Вказані міжнародно-правові акти визначили основний орієнтир при вирішенні питання врахування інтересів учасників сімейних правовідносин у чинному СК України, де термін "інтерес" зустрічається досить часто (ст. 7, 19, 54, 74, 148, 207 СК України).

Проте не зважаючи на такий факт, на сьогодні поняття інтересу ні на законодавчому рівні, ні у доктрині свого закріплення немає. Невизначеність цього поняття на законодавчому рівні є підставою для різного його

тлумачення громадянами, державними органами та їх посадовими особами. Визначаючи у ст. 4 Цивільно-процесуального кодексу України (надалі – ЦПК України) право на звернення до суду осіб за захистом порушеного або оспорюваного права або охоронюваного законом інтересу – законодавець не задає рамки тлумачення цього поняття. Це, у свою чергу, є суттєвою перешкодою для реалізації одного з основоположних прав громадян – на звернення особи до суду.

У світлі цієї проблеми привертає до себе увагу Рішення Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 року щодо офіційного тлумачення поняття "охоронюваний законом інтерес" [4]. У цьому документі Конституційним Судом було вирішено, що інтерес треба розуміти як прагнення до користування конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом, як зумовлений загальним змістом об'єктивного і прямо не опосередкований у суб'єктивному праві простий легітимний дозвіл, що є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони з метою задоволення індивідуальних і колективних потреб, які не суперечать Конституції і законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності та іншим загальноправовим засадам. Таке визначення є дуже загальним і знову таки не дає відповіді на усі питання. І суб'єктивне право, і інтерес є дозволами. Але перше є особливим дозволом, який відображається у відомій формулі "Дозволено все, що передбачено у законі", а друге – простим дозволом, до якого застосовується інше не менш відоме правило "Дозволено все, що не заборонено законом". Інтерес, навіть перебуваючи під охороною закону чи права, на відміну від суб'єктивного права, не має такої правової можливості, оскільки не забезпечується юридичним обов'язком іншої сторони.

З однієї сторони, завдяки цьому рішенню пролунала хоча б одна офіційна думка з приводу того, що потрібно розуміти під інтересом, але з другої сторони постає питання про правову природу та юридичну силу актів Конституційного Суду України. Слід погодитись з Шаповалом В. М. в тому, що рішення і висновки Конституційного Суду не можуть мати характеру нормативно-правових актів, які здатні активно регулювати суспільні відносини. Адже конституційно і законодавчо визначена компетенція цього органу не передбачає нормотворчості, крім тої, що пов'язана з організацією його внутрішньої роботи [13, с. 113]. Акти тлумачення Конституційного Суду України не можуть розглядатися як самостійні джерела права. Вони є інтерпретаційними актами, що мають допоміжний характер і можуть бути застосовані лише у зв'язку із застосуванням відповідної норми.

На нашу думку інтерес в сімейному праві можна визначати через загальноправове розуміння інтересу, тобто як прагнення суб'єкта до задоволення своїх потреб, конкретне благо, досягнення якого прагне уповноважений суб'єкт права, на яке спрямована його воля. Проте обов'язково при цьому враховувати галузеві особливості сімейного права, а саме: специфіку сімейних відносин, особливості їх правового регулювання, різноманітність та властивості інтересів у цій сфері.

Отже, інтерес у сімейному праві являє собою – простий юридичний дозвіл, спрямований на досягнення конкретного блага та забезпечення потреб його носія, який хоча і не віднайшов прямого вираження та закріплення в правах і обов'язках суб'єктів сімейних правовідносин, але витікає із загального змісту сімейного законодавства і за певних обставин охороняється державою.

Кожна держава закріплює за своїми громадянами певні права та обов'язки та намагається створити найсприятливіші умови для їх реалізації. Права та законні

інтереси людини, інших учасників сімейних відносин, забезпечують кожному можливість бути самостійним суб'єктом суспільного життя. Держава зобов'язана забезпечити реалізацію та захист суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів. Стосовно громадянина Конституція України визнає право кожного захищати свої права і свободи, права і свободи інших людей від посягань, у тому числі посягань від представників влади або посадових осіб (ст. 55 Конституції України). Чинне сімейне законодавство відображає принцип, проголошений Конституцією України, закріплюючи у ч. 10 ст. 7 СК України право кожного учасника сімейних відносин на судовий захист. Як бачимо одним із найголовніших завдань держави є захист прав та законних інтересів громадян в різних сферах суспільного життя.

Але ведучи мову про захист прав та законних інтересів громадян потрібно враховувати особливості, притаманні правовій категорії інтересу. Адже хоч інтерес та суб'єктивне право є схожими, близькими поняттями, вони все ж не тотожні. Справедливо зазначає І. В. Венедіктова, коли говорить, що обсяг захисту, який надається суб'єктивним правам та охоронюваним законом інтересам у приватному праві є різним. Держава не в змозі втілити усі можливі необхідності, усвідомлені суб'єктом права як інтереси, в якості правових приписів. Таким чином, загальні гарантії охоронюваних законом інтересів є значно слабшими, ніж гарантії суб'єктивних прав, тому юридичні гарантії інтересів не спрямовані на їх забезпечення, а лише не перешкоджають їх здійсненню [5, с. 191].

Висновки. На сьогодні проблема судового захисту охоронюваних законом інтересів залишається відкритою. У теорії права ведеться гостра полеміка про поняття охоронюваного законом інтересу, про умови та

способи його захисту. Немає чіткої позиції з цих питань і в судовій практиці. Успішне вирішення цієї проблеми ускладнюється і тим, що в законі не розкривається поняття охоронюваного законом інтересу, не вказується, за яких підстав, якими засобами і якими способами здійснюється його захист.

Запропоноване у даній науковій статті авторське визначення поняття "інтерес" сприятиме створенню умов для реалізації та ефективного захисту суб'єктивного сімейного інтересу, а також полегшить у подальшому наукові пошуки в цій сфері.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 // ВВР України 1996, № 30, ст. 14.
2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 // ВВР України 2002, № 21-22, ст. 135.
3. Цивільно-процесуальний кодекс України від 18.03.2004 // ВВР України 2004, № 40-41, 42, ст. 492.
4. Рішення Конституційного Суду України від 01.12.2004 // Урядовий кур'єр, 2004, від 15.12.2004 № 239.
5. Венедіктова І. Методологічні засади охоронюваних законом інтересів у приватному праві: монографія. – Х.: Нове Слово, 2011. – 260 с.
6. Гельвецій К. А. Сочинения : в 2 т. / К. А. Гельвеций – М. : Мысль, 1974. – Т. 1. – 510 с.
7. Чепис О. І. Інтерес як правова категорія: сутність та роль у правовому регулюванні // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. – 2007. – № 8. – С. 67 – 69.
8. Иоффе О.С. Советское гражданское право: курс лекций. Т.3. Л., 1965.
9. Комментарий к Кодексу о браке и семье РСФСР 1917 г., М., Юрид. лит., 1971. – 248 с.
10. Собрание Узаконений РСФСР. – 1918. – № 76-77. – Ст. 818.
11. Собрание Узаконений РСФСР. – 1926. – № 82. – Ст. 612.
12. Ромовська З. В. Українське сімейне право / академ. курс. – К.: Правова єдність, 2009. – 500 с.
13. Шаповал В. М. Становлення конституційної юрисдикції в Україні // Правова держава: Щорічник наукових праць. – К., 1998. – Вип. 9.

Надійшла до редколегії 10.10.13

Е. Решетник, преподаватель
Частное высшее учебное заведение "Европейский университет", Киев

ПОНЯТИЕ СУБЪЕКТИВНОГО СЕМЕЙНОГО ИНТЕРЕСА И ОБЩИЕ ПРИНЦИПЫ ЕГО СУДЕБНОЙ ЗАЩИТЫ

В статье анализируется развитие и становления категории интерес в семейном праве, в контексте этого проведен анализ семейного законодательства в период с 1918 года – по сегодняшний день. Предложено определение интереса в современном семейном праве Украины. Проведен анализ условий и принципов судебной защиты субъективного семейного интереса.

Ключевые слова: семья, право, интерес, семейные отношения, защита субъективного семейного интереса.

Y. Reshetnyk, Lecturer
Private higher education institution "European University", Kyiv

THE NOTION OF A SUBJECTIVE FAMILY INTEREST AND GENERAL PRINCIPLES OF ITS PROTECTION IN COURTS OF JUSTICE

The article is dedicated to the establishing the category of "interest", in the family legislation; in this context, an analysis of the family legislation in the period from 1918 until the present day has been conducted. A definition of the interest in the current family law of Ukraine has been proposed. An analysis of conditions and general principles of protection of the subjective family interest in courts of justice has been conducted.

Keywords: family, law, interest, family relations, protection of a subjective family interest.

УДК 347.78(09)(477)"19"

О. Гуменюк, здобувач,
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКОГО ПРАВА В УКРАЇНСЬКІЙ РАДЯНСЬКІЙ СОЦІАЛІСТИЧНІЙ РЕСПУБЛІЦІ (ДРУГА ПОЛОВИНА 60-Х – ПЕРША ПОЛОВИНА 80-Х РР. ХХ СТ.)

В статті розглядаються особливості нормативно-правового регулювання захисту авторського права в Українській Радянській Соціалістичній Республіці (друга половина 60-х – перша половина 80-х рр. ХХ ст.).

Ключові слова: нормативне регулювання, права авторів, об'єкти авторського права.

Постановка проблеми. Дослідження питань, пов'язаних із становленням та розвитком інституту авторського права у національній правовій системі неможливе без дослідження системи захисту авторського права.

Кожен правовий інститут, у тому числі й інститут авторського права, включає багато елементів. Одним із таких елементів є захист цього права. Саме завдяки юридичному захисту реалізується правова діяльність

© Гуменюк О., 2013